

QADIMGI MANZILGOH – VARAXSHA VA POYKANT

O'ktamov Tohirjon G'ayrat o'g'li

Namangan davlat universiteti,

Tarix yo'nalishi 2-kurs talabasi

[Tel: +998943519559](mailto:oktamovtohir2@gmail.com)

E-mail: oktamovtohir2@gmail.com.

Anotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro vohasidagi Varaxsha va Poykent arxeologik yodgorliklarda olib borilgan dastlabki qazishma ishlari haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Poykent, Varaxsha, Urganji, ark, Zarafshon daryosi, Qiziltepa stansiyasi, Yakkatut stansiyasi.

Abstract: This article provides information about the preliminary excavations carried out in the Varakhsha and Poykent archaeological monuments in the Bukhara oasis.

Key words: Poykent, Varakhsha, Urganji, arch, Zarafshan river, Kyziltepa station, Yakkatut station.

Аннотация: В статье представлены сведения о предварительных раскопках, проведенных на археологических памятниках Варахша и Пойкент в Бухарском оазисе.

Ключевые слова: Пойкент, Варахша, Урганджи, арка, река Зарафшан, станция Кызылтепа, станция Яккатут.

Buxoro vohasining qadimgi davr tarixini o'rganishda hududda olib borilgan arxeologik tadqiqotlarning ahamiyati beqiyos. Vohadagi Poykent va Varaxsha yodgorliklarini arxeologik o'rganish XX asr birinchi yarmida boshlanib, hozirgi kungacha davom etib kelmoqda.

L.A.Zimin, V.A.Shishkin, A.R.Muhammadjonov, J.Mirzaahmedov kabi olimlar tomonidan olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida, ushbu yodgorliklarning voha ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy hayotida egallagan salmoqli o'rnini aniqlab beradi.

Vohada ilk shaharlarning vujudga kelishi tabiiy iqlim sharoitlari, geografik joylashuv va asosiysi Zarafshon daryosining ahamiyati bilan belgilanadi. Zarafshon daryosining Xitfar, Rudizar, Qorako'ldaryo, Moxondaryo kabi irmoqlari Buxoro vohasida o'troq dehqonchilik va urbanizatsiya jarayonlarining keng yoyilishida muhim o'rin tutgan.

Buxoroning qadimgi tarixiy arxeologik yodgorliklari XIX asr oxiri – XX asr boshlarida rus ilmiy jamiyatlari va jamoatchiligi tomonidan o'rganila boshlandi. Bu kabi faoliyatni tashkil etish ishiga Rossiya imperatori arxeologiya jamiyati, qolaversa, o'lkada 1885-yilda tashkil etilgan Turkiston arxeologiya havaskorlar to'garagi rahbarlik qildi. Jamiyat va to'garak a'zolari Buxoro va uning tarofidagi tarixiy joylarga ekspeditsiyalar uyushtirganlar. Dastlabki arxeologik tekshirishlar 1913-1915-yillarda rus tadqiqotchisi L.A.Zimin (1886-1920) tomonidan o'tkazilgan. U Buxoro vohasida olib borgan qidiruv ishlarida o'rta asrlarga oid bir qancha arxeologik yodgorliklar haqidagi dastlabki ma'lumotlarni to'plagan [Кличев, 2016. – Б. 83-90.].

L.A.Ziminning 1914-yilda Poykentga ikki marotaba tashrif buyuradi va dastlabki tashrifi 1914-yil 31-martdan – 13-aprel’ sanalarida amalga oshiriladi. Mazkur tashrifni tashkil etish xususida Turkiston arxeologiya havaskorlari to‘garagi asoschilardan biri N.Ostroumov (1846-1930) 1914-yil 18-mart sanasida Buxorodagi rus siyosiy agenti nomiga xat bilan murojaat qilgan. Xatda Ostroumov L.A.Ziminning Poykentda qazuv ishlari davomida Buxoro ma’muriyati o‘z amaldorini ajratishni so‘rab murojaat qilgan. Ekspeditsiyaning faoliyati doirasida Ostroumov Buxoro amirligi qushbegisining ruhsati bilan Yakkatut stansiyasida Ziminga dastlabki qazuv ishlari uchun 10 nafar ishchi, ot va aravalar bilan kelishlarini so‘ragan. 1 aprel sanasidan esa yana 20 nafar ishchilar va ular ustida nazoratini amalga oshirish maqsadida o‘n boshini ajratishni bildirgan [3, Кличев, 2016. – Б. 13-15.].

L.A.Ziminning Buxoro amirligidagi ilmiy izlanishlari doirasi nafaqat Poykent xarobalarini o‘rganish bilan chegaralangan edi, balki, hududning boshqa shahar va bekliliklarida ham uning tomonidan izlanishlar olib borilgan. L.A.Ziminning 1915-yildagi ekspeditsion faoliyati mart-may oylari davomida amalga oshirilgan.

Turkiston arxeologiya havaskorlar to‘garagi boshqaruvchisi V.N.Ostroumov Buxorodagi rus siyosiy agenti nomiga yo‘llagan xatida Ziminga O‘rta Osiyo temir yo‘lidagi Qiziltepa stansiyasida ot va aravalarni tayyorlash bildiriladi. L.A.Ziminning o‘zi ham amirlik qushbegisi murojaat qilib, Buxoro amaldorini Qiziltepa stansiyasiga ot va aravalar bilan kelishini va qazuv ishlari uchun odamlar ajratishni so‘raydi. Zimin o‘zining 1915-yildagi faoliyatini 2-may kuni Buxoroda joylashgan arxeologik ob‘yektlarni va Romitan qishlog‘i hududidagi qadim tepalarni borib ko‘rish bilan yakunlagan.

L.A.Ziminning 1913 – 1916-yillar davomida Buxoro amirligi hududida amalga oshirgan ilmiy izlanishlari keyinchalik uning “Развалины старого Пейкенда”, “Отчеты о весенних и летних раскопках 1914 г. в развалинах Старого Пейкенда”, “Отчет о двух поездках по Бухаре с археологической целью”, “Краткий отчет о поездке по Бухаре в 1916 г”, “Кала-и Дабус”, “Нахшеб, Насаф, 39 Карши. Их история и древности” nomli hisobot va kitoblarida o‘z aksini topdi [Кличев, 2016. – Б. 83-90.].

Buxoro vohasidagi arxeologik yodgorliklarni o‘rganishda V.A.Shishkin (1893-1966) ham o‘z hissasini qo‘shgan. Olim Varaxsha yodgorligida tekshiruv ishlarini olib borgan. V.A.Shishkin ma’lumotlariga ko‘ra, Varaxsha yodgorligi Buxorodan 40 km shimoli-g‘arbda, Dashti Urganji ko‘lining qadimgi Rajfandun vohasida joylashgan. Varaxsha maydoni 9 ga va balandi 10-20 metrli ulkan tepa shaklida saqlangan. V.A.Shishkin Varaxsha va uning atrofida 1937 – 1939-yillar va 1947 – 1954-yillarda keng ko‘lamli arxeologik tadqiqotlar olib boradi. V.A.Shishkin tomonidan Varaxsha xarobalarining shimoli-g‘arbida qadimgi qo‘rg‘onlardan birining tashqi devori hamda yarim doira shakldagi burji (ichki sahni 4,5x5 m) kavlab o‘rganilgan. Devor (qalinligi 1,8-1,9 m) xom g‘ishtdan (hajmi 37x41x10 sm) qurilgan. Arxeologik qazishmalarda ma’lum bo‘lishicha, Varaxsha miloddan avvalgi II asrda bir-biriga tutashgan bir nechta istehkomli qishloqlar tarzida qad ko‘targan [Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2000. – Б. 745.].

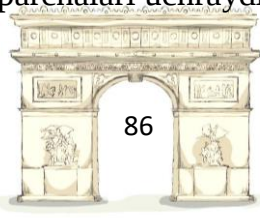
Miloddan avval II-I asrlarda va milodiy I-II asrlarda Varaxsha va uning atrofida madaniy hayot gullagan. III-IV asrlarda Varaxsha tanazzulga uchragan. V asrda Varaxsha yana tiklanib, Buxoroning qadimgi hukmdorlari – buxorxudotlarning qarorgohiga aylangan. Shu davrda Varaxsha mustahkam devor bilan o'ralgan, uning janubi qismida ark qurilgan. VIII-X asrlarda, ayniqsa, obod bo'lgan. Varaxsha va uning atroflari 12 kanal bilan sug'orilib, Rajfandun vohasidagi eng yirik va markaziy qal'alardan biriga aylangan [To'rayev, 2020. – B. 40.].

Buxoro va Xorazm oralig'idagi karvon yo'li Istaxriy va Ibn Havqal ma'lumotlari ko'ra, Varaxsha orqali o'tgan. Abu Bakr Muhammad ibn Ja'far an-Narshaxiy ma'lumotiga ko'ra, har o'n besh kunda Varaxshada bir kunlik, yil oxirida 20 kunlik bozor sayli (navro'zi kasho varzon, ya'ni dehqonlar yangi yili) o'tkazilgan [Абӯ Бақр Муҳаммад ибн Жаъфар ан-Наршахий, 1993. – Б.30.].

V.A.Shishkinning 1949 – 1954-yillardagi tadqiqotlarida, Varaxsha me'morchiligi va san'ati to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan. Kvadrat shakldagi yirik xom g'ishtlardan qo'shminora tarzida o'rab chiqilgan tagkursilarning biriga podsho capoyi va ikkinchisiga soqchixonali darvozaxona bino qilingan. Arkning sharqiy qismida tomi ravoqsimon gumbaz tarzida yopilgan uzun yo'laksimon (navkarxona va darvozaxona) xonalar mavjud bo'lgan. Arkning markazida janubi tomoni mudofaa devoriga yondoshgan Varaxsha hukmdorining saroyi joylashgan. U Sharqiy (11,5x17m) va G'arbiy (6,6x7,25m) mehmonxona hamda Qizil xona(8,5x12m)lardan iborat bo'lgan. Saroy g'arb tomonidan 3 ravoqli ganchkori ustunlar o'rnatilgan hashamatli peshayvon bilan o'ralgan. Ayvon ravoqlarining ustunlari va toqilari ganchkori qabartma tasvirlar hamda turli xil girixlar bilan bezatilgan.

Saroyning Qizilxona va Sharqiy mehmonxonalari to'la kovlab ochilgan. Xona devorlari mayda somonli loy suvoq ustidan yupqa ganch suvoq qilinib, devoriy rasmlar qizil, sariq, kulrang, qora, zangori, pushti va jigar rang bo'yoqlar bilan bezatilgan. Ularda turli xil manzaralar, fil mingan shahzoda va chokarlarning old va ortdan chovut solgan qoplonlar bilan olishuvi; qayrilib nishonga kamondan o'q uzayotgan ot ustidagi chavandoz, qanotli tuya shaklidagi oltin taxtga o'tirgan hukmdor tasvirlangan. Sharqiy mehmonxona devorida tiz cho'kib, qo'lida qadah tutgan malika, belida shamshir, bir qo'lida qisqich ushlagan podshoh, o'rtada vazasimon otashgohda yonib turgan muqaddas olov-azarxurro, otashgohdan o'ngda beliga xanjar taqilgan shahzodaning tiz cho'kib ibodat qilayotgan tasviri yoki sovut va dubulg'a kiygan, qo'llarida nayza, qalqon ushlagan suvoriylarning jang qilayotgan, shuningdek butazor, to'qay ichidagi ov manzarasi kabi tasvirlar ayniqsa diqqatga sazovordir.

Arxeologik topilmalardan aniqlanishicha, janubiy xonalarning ikkinchi qavatidagi xona ganchkori naqshlar bilan bezatilgan ekan. Ko'plab topilgan qabartma ganchkori naqshlar orasida hovuzda suzib yurgan baliqlar, elkasidan o'q egan arxar, elib borayotgan jayran, 42 bedanalar, ayol boshli baxt qushi-Humo, hamlaga tayyorlanayotgan ajdarho, taqimiga sadoq bog'lagan suvoriy hamda ko'pdan-ko'p ayollarning bosh qismlari bilan bir qatorda turli xil islmiy va grix parchalari uchraydi [To'rayev, 2020. – B.42.].

Yuqoridagilardan ko`rishimiz mumkin bizning tariximiz qadim davrdan boshlanadi. Hududimizagidagi arxeologik yodgorliklar dastlabki davrda rus radqiqotchilari tomonidan o`rganilgan bo`lsada to`laligicha o`rganilib, xulosalar keltirilmagan. Bu yodgorliklarni o`rganish hozirda ham davom etmoqda, ularni o`rganish orqali o`sha davrdagi ijtimoiy- iqtisodiy hayot, pul muomalasi, bunyodkorlik ishlari haqida ma`lumotlar olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абу Бакр Муҳаммад ибн Жаъфар ан-Наршахий. Бухоро тарихи. – Тошкент: Шарқ баёзи, 1993.
2. Кличев О.А. Пойкентнинг илк изланишлари тарихидан. // Ўзбекистон археологияси илмий журнал. – Самарканд, 2016. – №2. – Б. 83-90.
3. Кличев О. А. Л.А.Зиминнинг Бухородаги изланишлари. // Ўзбекистон Миллий университети хабарлари илмий журнади. – Тошкент, 2016. – №1-2. – Б. 13-15.
4. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Том-2. –Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2000.
5. To`rayev H. Buxoro tarixi. – Buxoro: Durdona nashriyoti, 2020.

